

URBÁN JÓZSEF

„KULTÚRKERESZTÉNYEK” ÉS VALÓDI HÍVŐK?

Wildmann János népszabadságbeli cikke nem volt teljesen váratlan azok után a püspöki nyilatkozatok után, amelyek napi politikai történésekhez szóltak hozzá. Ha tartalmukban nem voltak is meglepők az egyházi vezetők írásai, határozottságuk és mennyiségük mindenképpen szokatlan volt. De vajon valóban kiérdemelték a „kulturkeresztények” címkét?

I.

Wildmann János írásának (ld. itt) apropóját az adta, hogy a közelmúltban több püspök is nyilatkozott, és védelmébe vette a kormányt nemzetközi bírálókkal szemben. A Népszabadságban megjelent elemzés arra a megállapításra jut, hogy a katolikus és a református egyházat még jó ideig egyfajta középkori ön- és történelemértelmezés fogja jellemezni, nem lesznek képesek megújulásra, nem lesznek képesek „a keresztény identitást ismét bibliai alapokra állítani”.

Olvasatomban Wildmann írásának az az alapvető célja, hogy felhívja a figyelmet erre a fogyatékosra. Azt szeretné, hogy a magyarországi keresztény közösségek identitása és hite bibliai alapokon álljon, más szóval megújuljon, és ne ragadjon bele olyan szemléleti vagy megnyilvánulási formákba, amelyek az eredetihez visszatérést jelentő megújulást akadályoznák.

Engem alapvetően a „kulturkeresztény” címke gondolkodtatott el. Az így megjelöltek szerzőnk szerint egy sajátos típust alkotnak. S hogy e típus miféle jellemzőkkel rendelkezik, arról olvashatunk ezt-azt a cikkben. Megpróbálnék Wildmann írásának alapvető mondanivalójától legalább egy időre elszakadva csak a „kulturkeresztény” címkére reflektálni, s a gondolatmenet végén térnék vissza ismét a népszabadságbeli írás előbb összefoglalt fő mondandójához.

II.

Tavaly nyáron egy római konferencián hallottam egy érdekes gondolatot a jelenlegi ferences generálistól, José Rodríguez Carballótól. Arról beszélt a ferencesek legfőbb előljárója, hogy az ő nemzedéke annak idején inkább vallási spiritualitásban nevelkedett, nem pedig a hit spiritualitásában. Világos volt, hogy ez utóbbira vágyik, és feladatnak tartja, hogy hívő, a hiten alapuló, a hitet kifejező spiritualitást alakítsunk ki mi, szerzetesek, mi, keresztények. Mit is jelenthet ez? Mit jelent vallás és hit efféle szembeállítása?

1.

Felidéződik bennem egy rádióinterjú valamikor a nyolcvanas évek elejéről. Ebben a rádióműsorban Gazda István tudománytörténész idézte Németh Lászlótól: a hit a vallásos érzés szöburka. Bennem fordított kép él vallás és hit viszonyáról, és úgy vélem, a ferences generálisban is. Én inkább úgy látom, hogy a hit szüli a vallást – legalábbis a bibliai vallásokban esetében. A vallási jelenségek – ima, istentisztelet, közösség, szervezet és így tovább – a hit kifejeződése és megnyilvánulásai, nem pedig ezekből párolható le a hit mint szókészlet. A hit megélése vallást, formákat teremt, vagyis kultúrát. Nem vallás- vagy kultúrateremtő szándékból, hanem önkéntelenül; azáltal, hogy megnyilvánul.

Az aztán roppant izgalmas helyzetet teremt, hogy miközben ez a hit nincs meg a kifejeződése nélkül, mégsem maradéktalanul azonos velük. Olyan feszültség áll így elő, amelynek nyomait az újszövetségi szentírás szövegeiben is felfedezhetjük. A Jakab-levélnek ismerős mondatára utalok: „Mutasd meg nekem hitedet tettek nélkül, és én megmutatom neked a tettekből a hitemet” (Jak 2,18).

Az eddigiek alapján szívesen állítanám azt, hogy a „kulturkeresztény” kifejezés valójában tautológia. Mi más lehetne a keresztény hit kifejeződése, mint kultúra, mégpedig keresztény kultúra, vagyis erre a sajátos spiritualitásra jellemző „értelmi háló”? Ez az a háló, ez az a közege, amelyet megteremt maga körül a hívő emberek közössége – vagy pontosabb talán személytelenül így mondani: amely kialakul körülöttük, és amelynek ők is részeivé válnak. Továbbra is aktív részeivé: vagyis ezt a közeget továbbra is alakítják, viszonyulnak hozzá. Ki így, ki úgy. Van, aki annyira örömet találja a közege kialakult belső gazdagságában, hogy főképpen megőrizni akarja. Van, akit inkább az hajt, hogy újabb kifejezési formákat találjon, és ehhez bátorságot az úttörő elődök példájából merít. „Kulturkereszténynek” – ha nagyon muszáj ezt a címkét valahová felragasztani – az előbbi mondanám, és akkor progresszív kereszténynek hívhatnánk az utóbbiakat. Mindenesre nem igazán érzékelem, hogy ezzel a felosztással bármiben is segítettünk volna magunknak.

2.

Amit azonban izgalmasnak tartok, az az, amire korábban már utaltam: hogyan is viszonyul egymáshoz hit és cselekvés, hit és forma, hit és vallás? És mit jelent az a fontos feladat, amelyre a ferences generális utalt, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy a vallási spiritualitás helyett a hívő spiritualitást, a hit spiritualitását kellene elsajátítanunk?

Hans Urs von Balthasar egyik írásában választ találhatunk kérdésünkre (vö. Vannak laikusok az egyházban?). Balthasar felidézi a mennyek országát meghirdető Jézus szavait: az Emberfiának nincs hová lehajtania fejét. Jézus igehirdetésének a szó eredeti és legmélyebb értelmében vett utópikus, „hely nélküli” jellegére utal ez. Nincs olyan forma – sem szakrális, sem profán –, amely teljes mértékben képes lenne befogadni és kifejezni a Jézus által hirdetett valóságot. Az Isten országának ez a jellemzője Jézus halála és feltámadása után is megmarad – mondja Balthasar, majd hozzáteszi: van igazsága Loisy kijelentésének, amely szerint Jézus az Országot hirdette, de az egyház jött el – még ha más értelemben is, mint ahogyan a francia teológus értette. Az eszménynek – mondja – „bele kell halnia valamilyen formába vagy különféle formákba, amelyek révén aztán törekedni lehet az elérésére”.

A magunk kérdésére mintha úgy fordíthatnánk le Balthasar gondolatait, hogy keresztény kultúra nélkül, keresztény vallás nélkül nincs keresztény hit: nem élhető meg, nem fejezhető ki, nem adható át. Ugyanakkor a hit soha nem fejeződik ki teljes mértékben a létrejövő formákban. Ezekbe belehal – ahogy Balthasar mondja –, de ezáltal valamiképpen át is járja őket: a hit mint a formáknak értelmet adó belső tartalom elérhető és megélhető bennük. A „halál nem lesz úrrá rajta”, hanem feltámad belőlük. Ráadásul úgy támad fel a formákból, hogy nem hagyja őket hátra; nem marad testetlen, hanem valamiképpen feltámasztja, megdicsőíti ezeket a formákat is.

A hívő spiritualitás, a hit spiritualitása ennek megfelelően talán azt jelenti, hogy érzékeljük ezt a helyzetet; érzékeljük hit és vallás, hit és tettek, hit és formák eme sajátos viszonyát, és megéljük a kettő feszültségét. Veszélyes vállalkozás ez. Nem véletlenül, nem pusztán esztétikai érzéktől vezérelve használja Balthasar a halál képét. A hit megélése, formákba élése meghalást jelent. De nagypénteki halált, vagyis Jézussal együtt meghalást, azért, hogy vele együtt fel is támadjunk – testestül, az átalakult formákkal együtt.

Vegyük észre, hogy ennek a halálos veszélynek a vállalása magában foglalja a kritikát, a változtatást is. Hiszen a belehalás indítékát nem a belenyugvás, nem a beletörődés adja, hanem a radikális átalakítás hite. A hit kifejezése a belehalás. Annak a hitnek a kifejezése, hogy a halált jelentő formát képes átalakítani. Innen, a keresztény hitnek ebből a jellemzőjéből adódik a kereszténység sajátosan radikális valláskritikája, amely azonban soha nem vezetett vallástalansághoz. Ha valamihez, akkor sokkal közelebb van egyfajta rezignáltsághoz, de érdekes módon mégsem tud igent mondani a relativista „anything goes”, „bármí megteszi” hozzáállásra sem. Annál ugyanis jobban tiszteli a történelmileg kialakult és ennyiben esetleges formá-

kat, és alighanem azért, mert nagyon mély viszonyra lépett, megharcolt velük – éppen azáltal, hogy az átalakítás hitétől vezetve beléjük halt. Valamiképpen belülről ismeri őket, és ezért szabad is e formáktól, és ezért szabad arra is, hogy újabb és újabb formákban öltön testet, új kultúrákban inkarnálódjék.

3.

A vallási spiritualitásnak másmilyen a viszonya a formákhoz. Talán éppen ez az előbb említett, a hit spiritualitására jellemző kritikai mozzanat hiányzik belőle, és ezért képes beléjük ragadni. Ez is egyfajta halál, de ebből nincs feltámadás. Itt ugyanis a tartalmat, az értelmet nem a hit adja meg, hanem egyfajta biztonságkeresés – akár Istennel szemben is –, és az ebből adódó törekvés hatalmi pozíciók elfoglalására. A hatalomhoz, az erőhöz való viszony – vagy pontosabban: az, hogy miként él valaki a hatalommal, az erővel – általában elég jó mutatónak bizonyul annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy vallási vagy hívő spiritualitással van-e dolgunk.

Ezért helyénvaló Wildmann János aggodalma, amikor arról beszél, hogy a magyarországi keresztény egyházak beleragadhatnak bizonyos szemléleti és működési formákba. Bíráló szavaiból egyértelmű az a prófétai szándéka, hogy kikökkentsen a keresztény kulturális közegbe történő problémátlan belesimulásból, és a hívek gyülekezetén belül hangot adjon a hit spiritualitása fontosságának.

Abban nem vagyok teljesen biztos, hogy a püspökök napi politikai kérdéseket is érintő nyilatkozatai olyan egyértelműen egyfajta avított látásmódnak lennének a kifejeződései, mint ahogyan azt Wildmann János sejteti. Számomra tökéletesen értelmezhetők annak a merész vállalkozásnak a kísérleteiként is, amelyben a hit keresi a maga kifejeződését.

Wildmann Jánossal abban értek tökéletesen egyet, hogy egyrészt szóvá kell tenni az ilyesféle vállalkozások életveszélyes voltát is, másrészt nem szabad, hogy a „belső ellenzék” ne kap hasson hangot az egyházi közösségben. Szükség van prófétákra; szükség van azokra, akik újra meg újra szembesítenek a formák elégtelenségével.

III.

Zárásul mindenesetre hadd javasoljak a kultúrkeresztény és a bibliai alapokon identitást kereső keresztény helyett egy másféle megkülönböztetést. A gondolatot Rowan Williamstől, a hamarosan leköszönő canterburyi érsektől veszem ('What Difference Does it Make?' - The Gospel in Contemporary Culture).

Az érsek megkülönbözteti a terrible religion, a borzalmas vallást az olyan vallástól, amely a hitre vezet (religion leading to faith). „A borzalmas vallás akkor történik, amikor vallási nyelvünket, vallási történeteinket úgy használjuk, hogy elhítjük magunkkal, végső soron mi irányítunk, mi vagyunk a dolgok középpontjában, és a korlátaink legyőzhetők. Hozzáférünk az abszolút és tévedhetetlen igazsághoz, mindent kiegyensúlyozott és megfelelő összefüggésbe tudunk helyezni, pontosan tudjuk, milyen a világ, és nem kell semmi többet sem tanulnunk. Ez borzalmas vallás, és borzalmas formája ez a humanizmusnak is [...]” Ezzel szemben a hit olyasvalami, ami megakadályozza, hogy bármit is figyelmen kívül hagyjunk. „A hit akkor leginkább önmaga, és akkor leginkább életadó, amikor megakadályozza, hogy valamiről ne vegyünk tudomást; amikor megnyitja a szemünket, és egy olyan világot tár fel előttünk, amely nagyobb, mint gondoltuk – és amely persze egy kissé riasztóbb is, mint ahogy valaha is gondoltuk.”

Azt hiszem, ez az a hit és ez az a hívő spiritualitás, amelyre érdemes törekednünk. Azáltal is, hogy a hit megélésének veszélyes, halálos veszedelmet jelentő, bátor vállalkozásába fogunk – hozzászólva akár napi politikai eseményekhez is. És úgy is, hogy újra meg újra bátor szeretettel figyelmeztetjük egymást a borzalmas vallás veszélyére; arra a valós veszélyre, amely a hit megélése és kifejezése során mindnyájunkat fenyeget.